

763 Ad III. 1. *Justitiae commutativae* est, illaesum servare jus strictum alterius. Atqui laesio, si facta est, *perdurat*, donec fiat restitutio. Ergo *justitia commutativa* impellit et obligat ad illam restitutionem faciendam, idque quam primum.

2. Obligatio faciendae restitutionis propterea incumbit, quia sicut illicitum est injuriam primo inferre, ita etiam eandem *continuare*: quod multi scriptores sic exprimunt, ut dicant, obligationem reparandae injuriae esse principaliter *negativam* (sc. non continuandi injustitiam), secundarie positivam, quatenus ad positivam actionem restitutionis obliget; eamque proin obligare *semper et pro semper*. — Nihilominus quum sint causae, quae a restitutione excusent plene, magis etiam sunt causae, quae dilationem aliqualem licitam reddant; quare brevis dilatio, saltem ex causa facta, novam injustitiam gravem non continet. — Causa autem etiam diutius differendae restitutionis est, si ex restitutione damnum amplius quam duplo majus restituenti oriretur. S. Alph. n. 598, Gury I. n. 710.

3. Num autem ex restitutione culpabiliter dilata, seu potius diu non volita, peccatum *numero* crescat in confessione distincte declarando, non conveniunt theologi. Probabiliter committitur *unum* peccatum diu productum seu cum circumstantia *aggravante*, si quis diu permanet in voluntate non restituendi; si quis autem post injustitiam commissam voluntatem reparandi conceperat, eamque iterum iterumque mutavit, *tot numero* peccata commisit, *quoties post verum propositum restituendi hanc voluntatem denuo retractavit*. Cf. S. Alph. l. 5. (al. 2) n. 40.

764 Aliae species justitiae, *legalis*, *distributiva*, *vindicativa*, sub gravi quidem obligare possunt, sed *ex se solis* non obligant ad restitutionem.

Nimirum gravis obligatio *adesse* potest, sed secundum aliam mensuram. *Legalis* justitia sub gravi obligat, si lex, prout communiter eam interpretantur, graviter praecipit. *Justitia distributiva* materiam longe graviolem requirit, ut gravis sit *deordinatio*. Idem dic, si *sola* vindicativa justitia laeditur: quod obtinet, si in *justa* poena imponenda deficitur; nam si exceditur in *justa* poena, etiam *commutativa* justitia erga reum violatur, ut supra dictum est § 1. Simile quid occurrere posse in laesione justitiae distributivae, vide ib.

Illas autem alias justitias *ex se solis*, videlicet, si commutativa justitia laesa non est, non inducere restitutionis obligationem, ex eo dici debet, quia nullius jus strictum *laesum* est. Poterant quidem nonnulli cujusdam boni assecutionem fortasse *sperare*: at ex stricto jure non poterant.

765 Ad IV. 1. *Justitia commutativa* in restitutione postulat aequalitatem rei ad rem¹: quare si nullum aequivalens, ne ex parte quidem, dari potest, obligatio restitutionis, utpote impossibilis, per se non adest. Bona autem diversi ordinis *inter* se comparari et mensurari nequeunt;

¹ Quod sane sic intellige, ut res laesa et res restituenda inter se mensurari et sic ad aequalitatem *pretii* seu *valoris* reduci possint, non quasi necessaria sit aequalitas speciei infimae. Hinc qui *laesit* bona fortunae, bona fortunae restituere debet; verum sufficit, ut faciat restitutionem in pecunia, quae est omnium honorum fortunae mensura et repraesentatrix.

ita ut damnum in membris vel in fama illatum per se pecuniâ aestimari nequeat. At attendas velim, aliud prorsus dicendum esse, si ex damno membris, vitae famaeve illato etiam damnum in ipsis bonis fortunae consequitur. S. Alph. n. 626, Scav. t. II. n. 820, Lacroix l. 3 p. 1 n. 962 etc.

2. Verum pro ipso illo damno superioris ordinis iudex reum condemnare potest ad compensationem certae pecuniae faciendam: qua sententia secuta, reus prorsus obligatur.

3. Imo non desunt scriptores, qui homini ita laeso concedant, ut compensationem pecuniariam sibi exigat, imo occulte sibi procuret, si modo ad vitandum excessum id fiat ex prudentis viri consilio et aestimatione. V. S. Alph. n. 521. At nisi pecunia exigatur pro cessione juris quod laesus habet agendi apud iudicem, privata compensatio occultâ admitti posse non videtur. V. S. Alph. ib., Lacr. l. c. n. 962.

Ad V. 1. Conditiones illae ad restitutionis onus requisitae fusius 766 infra exponentur, quando de restitutione in bonis fortunae, quae frequentius occurrit, sermo instituetur. Hic breviter eas indicasse sufficit. Nisi scilicet actio *injusta* fuerit, omne fundamentum illius oneris deest; nisi *formaliter*, i. e. culpabiliter injusta fuerit, deest proportio inter poenam, quam qui restitueret, passurus esset, et culpam (aliud est, si iudicis sententia intercessit); nisi *realiter* injusta fuerit, materia reparationis deest; nisi *efficienter* injusta, ei qui actionem posuit, sicut imputari nequit damnum alienum, ita neque ejus imponi potest reparatio.

2. Quare aliquando ex sola intentione agentis fieri potest, ut eadem actio materialis injusta sit et restitutionis onus inducat, aut etiam non inducat. E. g. qui librum amici aufert eumque postea casu amittit, si furto librum sibi vindicare voluit, utpote injustitiae reus, ad restitutionem tenetur; si levitatis seu jocandi causa id fecit, non tenetur.

Caput II.

De virtutibus justitiae annexis, speciatim iis, quae morale tantum debitum continent.

Cf. S. Thom. II. II. q. 106—120, Less. l. c. l. 2 q. 47, Müller t. 2 § 86—91.

Aliquas virtutes, quae justitiae annexae dicuntur, jam quantum 767 satis est, consideravimus, ut justitiam legalem, aliasque sic dictas justitiae species. Etiam supra fusius actum est de religione, quae si cui ex virtutibus cardinalibus adnectenda est, ad justitiam referri debet. Relinquuntur autem praeterea non paucae virtutes ex iis, quae, utpote *ad alterum*, ad justitiam ut partes potentiales referuntur.

Quarum duplex genus est, unum earum virtutum, quae dicuntur respicere debitum legale, alterum illarum, quae morale tantum debitum respiciunt. Explicandum est breviter, quid sibi theologi hac voce

velint. Nimirum *legale debitum* dicitur, quod *ab altero ut sibi debitum* exigi potest, ita ut is, qui reddere debet, extrinsecus quasi lege imposita, urgeatur; *morale debitum* id vocatur, quod alter stricte exigere nequit, sed ejus obligationis ratio potius ei, cujus est alteri aliquid reddere, intrinseca est, atque ex ipsius moribus earumque rectitudine repetitur, ne videlicet ipse a se suaque morum honestate recedat.

Ad prius genus praeter virtutes supra nominatas pietas, observantia, obedientia pertinent, ad posterius gratitudo, veracitas, liberalitas, misericordia, affabilitas, urbanitas etc. spectant.

Obligatio igitur virtutum illarum, quae solum morale debitum secum ferunt, justitiae obligatione inferior est: quae autem legale debitum important, graviorem potius obligationem ex sua specie habent — nisi *ex parte* observantiam excipias —, quamquam *singuli actus*, quibus earum debitum solvitur, quippe quod nunquam exhauriatur, non ita praescribuntur et urgentur, sicut illi actus, qui ad justitiam rigorosam pertinent.

768 I. 1. Gratitudo est virtus, quae conatur beneficium acceptum aliquo modo rependere. Debitum ejus virtutis fundatur quidem in beneficio alterius, at quoniam beneficium est donum gratuitum, obligatio formaliter non tam a potestate ex parte benefactoris exigendi retributionem oritur, quam ex morali necessitate, quae donatario incumbit, ne maculam aliquam et turpitudinem in propriis moribus admittat.

2. Id, quod dictum est, locum habet in privatis beneficiis inter aequales. Nam si superior quidam titulus accedit, quo unus alteri devincitur, ut titulus generationis, gubernationis etc., ratio meri beneficii altiore illa relatione quodammodo absorbetur, vel strictum debitum ejusque exigendi potestatem quasi auget. — Hinc est, quod S. Thom. gratitudinem erga Deum, parentes etc. non tam pro illa speciali virtute inferioris notae habeat, quam potius ad ipsam religionis, pietatis etc. virtutem referat.

3. *Officia gratitudinis* sunt: beneficii aestimatio, benigna acceptatio, gratiarum actio (gratiae acceptae seu beneficii absque debito dati benevola protestatio cum quadam demissione ad benefactorem directa), grata commemoratio, retributio.

769 4. *Ingratitudo* alia formalis est, alia materialis.

Formalem ingratitude committit, qui beneficium vel animum benefactoris contemnit, ne illi videatur esse *obnoxius*. Quod ex genere suo mortale peccatum est, quum gravius sit, quamquam in alia specie morali, quam iudicium temerarium. Sed ut mortale peccatum sit ex se, requiritur *gravis contemptus*: quare ipsa formalis ingratitude veniale peccatum fit 1) ex imperfectione actus, 2) secluso scandalo et gravi offensione, ex parvitate materiae; ipsam autem materiae parvitatem hac in re valde late Lessius de *just. et jure* l. 2. cap. 47 explicat, docens, nisi alias malignus animus subsit, „non esse mortale, si beneficium alterius *temporale* et affectum benefactoris reputes minoris momenti“.

Materialis ingratitude est absque contemptu officia gratitudinis omittit, ut: 1) nihil rependere — quod tamen peccatum non est, nisi, benefactore

egente, succurrere possum; 2) dissimulare beneficium, gratias non agendo — quod erga homines non est per se mortale peccatum, facilius tamen aliquod veniale, mortale fieri potest ratione offensionis; 3) nolle agnoscere beneficium — quod gravius quidem est, quam gratias non agere, sed erga privatum hominem non videtur esse per se mortale peccatum, attamen ratione offensionis facilius mortaliter peccari potest, quam in priore; *positiva actione* 4) mala pro bonis retribuere — quod si ex beneficii contemptu fit, formalis est ingratitude; alias sine dubio peccatum mortale aut non mortale est secundum rationem mali, quod infertur; ut autem *nova mortalis malitia* ingratitude accedat, excessus *valde magnus* esse debet sive ratione actionis, qua benefactor laedatur, sive ratione beneficii, quod ingratus malis rependat. Cf. Lugo de *poenit.* d. 16 n. 311.

Tandem alii modi ingratitude positivae, quae ex natura sua formalem ingratitude dicunt, sunt: 1) vituperare beneficium, 2) reputare beneficium pro maleficio.

II. 1. Veracitas virtus est, quae veritatem in signis vult et 770 procurat. Est virtus specialis, quum specialem honestatem respiciat, quae est in conformitate mentis hominis cum signis, quae exprimit: turpe enim est, esse dissidium inter ea, quae intus latent, et quae exterius homo prodit.

2. Virtus haec dicitur justitiae esse annexa et circa debitum morale versari, siquidem 1) ad alterum quidem dirigitur, quum signa sint pro aliis, sed 2) non nititur *per se* in exigendi potestate, quam alii habent, sed in propria loquentis moralitate.

Verum aliquando in altero, ad quem loquor, jus seu exigendi facultas esse potest, ut verum ei pandam, aut ne cum suo damno decipiatur: quare non raro officium veracitatis ab ipsa justitia exigitur, utraque virtus simul operatur.

3. *Officium veracitatis* est: 1) amare veritatem in dictis et factis; 2) cavere, ne quid contra iudicium mentis dicatur; 3) pandere aliis mentis iudicium, at non semper, sed pro circumstantiis; 4) inquirere rei veritatem, si quid absolute affirmandum aut negandum est; 5) exsequi promissa.

4. *Veracitati opponitur mendacium*, quae est *locutio contra mentem* 771 sive verbis sive factis. Videlicet, ut scite notat Less. l. c. dub. 6, ad mendacium tria concurrunt: 1) voluntas dicendi falsum, 2) locutio, 3) significatio contraria iudicio mentis: ex quibus sequitur plerumque deceptio proximi. Sed neque deceptio, neque decipiendi voluntas ad essentiam mendacii requiritur, ut patet ex eo, qui mentitur, *ne convinci possit*, quamquam scit, alterum minime credere: qui vero decipere vult sua locutione, semper mentitur. (Contra Linsenmann *Moralth.* § 127.)

Hinc 1) mendacium non est, dici falsum ab eo, qui putat esse verum; sed e contrario mendacium est, dici verum ab eo, qui putat esse falsum: non enim veritati, sed veracitati mendacium directe opponitur;

2) mendacium proprie non censetur esse, dicere ex joco aperte falsa, i. e. quae audientibus clare apparent falsa, eo, qui loquitur, id sciente nec decipere volente: siquidem falsa *non ut falsa* materialiter tantum profert.

3) mendacium non sunt locutiones ironicae, hyperbolicae; quia verba ipsa in illis circumstantiis ad aliam significationem revera trahuntur;

4) mendacium non est, famulum a domino jussum dicere, dominum domi non esse: quia ex consuetudine haec verba nihil significant nisi: „adiri non vult“; vel, si mavis, cum restrictione non pure mentali significant verba: „domi non est *ad alloquendum*“. Doceri tamen debent famuli timorati, ne subjective peccent.

772 5. Mentiri semper peccatum est, at ratione mendacii veniale tantum: quare ut grave fiat, alia malitia (gravis damni) extrinsecus accedere debet.

Nimirum malitia mendacio essentialis consistit 1) in abusu signorum, quibus mentiens utitur contra naturalem institutionem et finem, eum positive laedendo; siquidem instituta sunt ad exprimendum mentis iudicium et ut socialis vitae indispensabile medium atque fundamentum: at cujuslibet rei abusus nunquam non inhonestus est; 2) in contradictione inter mentem et linguam; sed quaelibet in uno eodemque homine contradictio inter externa et interna turpis est. Accedit autem — id quod vix non in 1) continetur — 3) socialis vitae laesio quaedam, cui incommodum infertur saltem in causa et radice et quantum est ex ipso mentiente; 4) plerumque etiam proximi deceptio, qua ei aliquod malum, sc. error, causatur. At hoc malum ultimo loco notatum secundarium est, idque si solum adesset, ex graviore aliqua causa non intendi quidem, sed permitti posset.

Nulla autem ex illis malitiis *ex se* gravis est, neque communiter sociali vitae notabile praepjudicium creatur.

Distinguitur mendacium *jocosum*, *officiosum*, *damnosum*: solum ultimum, si grave damnum causatur, cum gravi peccato conjunctum est. Nihilominus Spiritus Sanctus Sap. 1, 11 monet, consuetudinem mentiendi peccati mortalis facile ansam dare, „os autem“, inquit, „quod mentitur, occidit animam“: sc. non proxime et formaliter inferens mortem, sed inducens et disponens ad eam. Minime autem verum est, hanc consuetudinem vel animum mentiendi ex sua specie posse esse mortale peccatum, ut cl^o Linsenmann placuit l. c.

Ad mendacium pertinet: *simulatio*, *hypocrisis*: de quarum malitia similiter ut de mendacio iudicandum est.

773 6. A mendacio saepe immunis est restrictio mentalis: quare ea uti aliquando licitum et necessarium est, aliquando illicitum.

Est autem restrictio mentalis retentio sensus verborum vel ejus determinatio mente facta. Quod fieri potest variis modis: 1) si verba secundum ipsam suam significationem *sunt ambigua*, ita ut mens loquentis certum sensum determinare debeat; 2) si verba non ex sua nativa quidem significatione alium, quam obvium sensum habent, bene autem *ex circumstantiis* loci, personae, temporis talem sensum ab obvio distinctum admittunt, e. g. vox „nescio“ ex circumstantiis admittit sensum „nescio scientia communicabili“; 3) si verba neque in se neque ex circumstantiis talem sensum habent, sed *solam additionem mente factam* ad alienum sensum trahuntur seu restringuntur, v. g. si quis

interrogatus, num fuerit Coloniis, respondet; „fui“, sed intelligit: „fui ibi animo et desiderio“.

Quibus notatis, dicendum est: 1) Ultimus modus loquendi, quae est restrictio *pure* mentalis, nunquam est licitus, sed ad mendacium referri debet, atque mendax est.

2) Alii duo modi ex causa proportionata liciti sunt: nam nullam continent locutionem contra mentem, siquidem verba, prout proferuntur, — sumuntur enim et sumi debent cum circumstantiis — sensum verum, quem loquens in mente habet, significant, etsi non clare et distincte; ea autem non intelligi pleno sensu ab audiente, intenditur, idque jure; ea intelligi forte sensu positive falso, permittitur. Celatur igitur aliquid veritatis: quod fieri licet, imo saepe debet, ex justa causa. S. Alph. n. 152, ubi hanc opinionem vocat communem fere DD.; et vere evidenter colligitur ex verbis Christi D. Joan. 7, 8 et Marc. 13, 32.

3) Quando autem interrogans jus habet ad veritatem plenam, usus illius restrictionis aequivalet mendacio; imo si utcumque sine justa causa adhibetur, vix non idem dici debet: nam in iis circumstantiis aequivalenter vel implicite negatur, aliquid veritatis occultari — quod, quum nihilominus re ipsa fiat, mendacium est. Quamquam si aliqua causa, etsi levior, adest, proprie mendacium non fit.

4) Quando licite utor restrictione non pure mentali, etiam *pro gravitate causae*, cum tali restrictione jurare licet. Si vero interrogans jus ad plenam veritatem habet, cum restrictione jurare, est omnino perjurium; si alter jus non habet, sed loquens ex leviori causa cum restrictione jurat, ex circumstantiis damnorum iudicandum est, utrum pro perjuro haberi debeat, an solum temere jurasse dicendus sit. V. S. Alph. ib. et confer, quae dicta sunt de *religione* circa juramentum.

Verum aliquando satis difficile est distinguere, utrum aliquis loquendi modus restrictio *pure*, an non *pure*, sed *late* mentalis sit.

Attende in praxi ad theses ab Innoc. XI. damnatas, quas S. Alph. de restrictione *pure* mentali intelligit: videntur tamen etiam intelligi de restrictione utcumque sine causa facta.

Thes. 26: „Si quis vel solus vel coram aliis sive interrogatus, sive propria sponte, sive recreationis causa, sive quocumque alio fine juret, se non fecisse aliquid, quod revera fecit, intelligendo intra se aliquid aliud, quod non fecit, vel aliam viam ab ea, in qua fecit, vel quodvis aliud additum verum, revera non mentitur, nec est perjurus.“

Thes. 27: „Causa justa utendi his amphibologiis est, quoties id necessarium, aut utile est, ad salutem corporis, honorem, res familiares tuendas, vel ad quemlibet alium virtutis actum, ita ut veritatis occultatio censeatur tunc expediens et studiosa.“

Thes. 28: „Qui mediante commendatione vel munere, ad magistratus vel officium publicum promotus est, poterit cum restrictione mentali praestare juramentum, quod de mandato regis exigi solet, non habito respectu ad intentionem exigentis, quia non tenetur fateri crimen occultum.“

Ratio igitur hujus condemnationis est, quia 1) *non omnia haec*, quae in illis thesibus asseruntur, legitimam causam continent, 2) neque omnia de restrictione *late mentali* intelliguntur.

774 III. Affabilitas et comitas. 1. Secundum earum *definitionem* virtutes sunt, quae procurant, ut conversatio grata et decens sit, spectata conditione personae, i. e. neque nimis blanda, neque asperior: quod si potissimum in alloquio spectatur, affabilitatem habes; si in actionibus et officiis, comitatem.

2. *Officium* harum virtutum est, proximo sese cum moderatione accommodare idque in rebus seriis; nam si ludus et animi recreatio spectatur, extrapeliam habes, de qua supra dictum est occasione modestiae.

3. *Peccata contraria* sunt 1) blanditiae et adulatio, quae omnia in aliis laudant atque ubique, etiam contra rectam rationem, sese accommodant; 2) morositas, quae parum se accommodat, ubique difficilem se praebet aliisque contradicit. Utrumque peccatum *per se* peccatum veniale tantum est; nihilominus ex adulatione non raro peccata gravia fiunt.

775 IV. Liberalitas. 1. Secundum *conceptum* suum virtus est, quae amorem pecuniae moderatur atque hominem promptum reddit ad eam expendendam. — Quodsi moderatio affectus pecuniae spectatur, liberalitas ad virtutes temperantiae annexas referenda est; si autem ipse externus actus manifestationis respicitur, qui ad alios dirigitur, virtus est iustitiae annexa, ejusque formale objectum illa honestas est, quod deceat hominem et consentaneum sit ejus sociali naturae, in alios bona externa elargiri.

2. *Peccata opposita* sunt 1) avaritia; et 2) profusio seu prodigalitas, quae distribuit bona a) iis, quibus non oportet, b) plus quam oportet, c) in res, in quas non oportet: peccatum *per se* veniale tantum est: quamquam mortale peccatum facile potest adjungi. De avaritia vide, quae supra dicta sunt de peccatis capitalibus.

776 V. Misericordia 1. *definitur* virtus, quae inclinatur ad compatiendum et sublevandum miseriam alienam. — Quamquam igitur actus externos cum liberalitate eosdem saepe habet, tamen formaliter diversa est, quum honestatem illam respiciat, quae est in sublevandis alienis miseriis.

2. *Objectum* igitur remotum sunt miseriae aliorum hominum, tum mala corporalia et temporalia, tum mala spiritualia et alterius vitae; proximum objectum materiale sunt actus illi, quibus aliorum malis occurritur.

3. Haec virtus imprimis est divini numinis imitatrix, quum S. Script. innumeris locis testetur: „Universae viae Domini misericordia et veritas“ Ps. 24, 10, et „Superexaltat autem misericordia iudicium“ Jac. 2, 13; eaque potissimum a Christo Domino commendatur, licet non tam formalis misericordia, quam misericordia materialis ex caritate oriunda. Quare etiam ejus opera seu officia vide supra, ubi de caritate in proximum ejusque officiis actum est n. 598 sqq.

VI. Addit S. Thom. vindicationem et epieikeiam sive aequitatem. — Verum vix opus est de illis plura dici, quum vindicatio ad iustitiam vindicativam referatur, quae in personis publicis inesse debeat, in privatis facile sit vitiosa. Aequitas autem seu epieikeia pro speciali virtute non est necessario habenda; est enim officium prudentiae, — id quod epieikeiae adscribitur — contra verba legis secundum altiore considerationem, ejus (vel saltem supremi legislatoris, Dei) mentem in extraordinariis casibus interpretari.

Caput III.

De iis virtutibus iustitiae annexis, quae debitum legale respiciunt: pietate, observantia, obedientia.

S. Thom. l. c. q. 101—105, Lessius l. c. cap. 46, Reuter t. 2 n. 228 sq., Müller l. c. § 83 et 85.

I. De pietate. 1. Pietatis vox non uno sensu adhibetur. Sumitur pro devotione et cultu divino; sumitur pro misericordia et opitulatione erga indigentes. Sed alio prorsus sensu accipitur, si de hac *speciali* virtute sermo est: sic enim est virtus, quae respicit *principium nostri ortus*.

2. Definitur autem virtus, qua parentibus, patriae et sanguine junctis officium et cultus praestatur. — Primarie respicit parentes ut proximam ortus nostri causam; redundat dein 1) in patriam, utpote per quam parentes potuerint nobis ortum convenientem atque educationem congruam praestare; 2) in consanguineos propter conjunctionem sanguinis et ortus communis.

3. Extenditur illa virtus etiam in conjuges et liberos, ita ut officia, quae conjugum a conjugum, et quae liberis a parentibus debentur, etiam *pietatis* officia dicantur: quamquam ratio honestatis *infima specie* non eadem est. Convenit nimirum eatenus cum pietate a filiis exercenda, quod ipsi parentes etiam in suis filiis communem stirpem et progenitorum suorum propaginem quodammodo revereri debeant — cf. I Tim. 5, 4, ubi S. Paulus docet, ut sic discat vidua „mutuam vicem reddere parentibus“ —: discrepat autem, quia haec reverentiae causa remotior est, proxima relatio superioritatis et gubernandi officium.

Similis ordinis, non ejusdem, est pietas, qua obligamur parentibus spiritualibus. Imo haec pietas, etsi in beneficio altioris ordinis nititur, principalis pietas non est; quae semper ad parentes corporales refertur. Nulla enim alia relatio adeo intima, immutabilis et omnium aliorum bonorum fundamentum est, quam relatio ad illos.

4. *Formale objectum* pietatis est illa honestas, quae est in praestando honore et officio propter hanc specialem superioritatem, quam principium ortus habet super eos, quibus ortum dedit: specialis enim in ea excellentia et dignitas elucet, quae cum nulla alia communis est. — *Objectum materiale* sunt omnia illa officia, quae parentibus etc. debentur, vel potius actiones illae omnes, quibus id, quod in *sua specie* debetur, in concreto praestatur, sive singularis illa actio debita est sive non. — Debetur autem ex pietate parentibus *reverentia, amor, obedientia*, prout postea in quarto decalogi praecepto fusius explicabitur.

5. Pietas violatur iis actibus, qui debito officio contrarii sunt. Quoniam autem id, quod debetur, non est ejusdem virtutis infimae speciei: etiam peccata contra pietatem non ejusdem infimae speciei malitiam continent.

II. Observantia pietati similis est: sic enim vocatur virtus, qua honor et obsequium alteri praestatur propter quandam excellen-